

Het Montessorionderwijs in de 21 eeuw

Inleiding

Dit document van het wetenschappelijk bureau van de Nederlandse Montessori Vereniging bevat een korte algemene beschrijving van de belangrijkste, onderscheidende kenmerken van scholen voor montessorionderwijs waar het betreft hun algemeen innovatieve instelling, het pedagogisch klimaat, de doelstellingen en het didactisch systeem. Deze karakteristiek geldt op alle niveaus: voor peutergroepen, het primair en het voortgezet onderwijs en voor de opleiding voor leerkrachten voor het montessorionderwijs. Ze wordt samengevat in de missie van het montessorionderwijs.

Vervolgens wordt een nadere uitwerking gegeven voor montessorischolen in het primair en voortgezet onderwijs, van de doelen, de leeromgeving in de school en de klas¹, het pedagogisch klimaat en het didactisch en onderwijskundig handelen van de leerkrachten². Daarbij wordt ook steeds aandacht besteed aan de rol van de leerlingen³.

Tenslotte wordt een begrippenlijst gepresenteerd die noodzakelijk is om de reikwijdte van de summiere uitspraken in het eerste gedeelte van deze notitie duidelijk te maken. Via het toevoegen van een asterisk (*) wordt de eerste keer dat een begrip in de notitie wordt gebruikt verwezen naar deze begrippenlijst.

Dit document is een discussiestuk voor de NMV. Het geeft aan wat, volgens het wetenschappelijk bureau, het montessorionderwijs wil realiseren en biedt een kader om te bepalen welke nieuwe didactisch en pedagogische ontwikkelingen een plaats kunnen krijgen in de praktijk van het montessorionderwijs. Het opnemen van dergelijke ontwikkelingen moet altijd geschieden op evenwichtige wijze en passend binnen de hier genoemde doelstellingen.

1. Missie

Uitgaande van de oorspronkelijke inspiratie in het werk van Maria Montessori is het onderwijs dat haar naam draagt voortdurend in ontwikkeling. Het Montessorionderwijs vormt op grond van de nieuwste didactische, pedagogische en maatschappelijke inzichten een goede omgeving voor de ontwikkeling* van leerlingen uit alle lagen van de samenleving. Hierbij streeft het montessorionderwijs drie doelen na:

- ontwikkeling van bewustzijn, identiteit, zelfrespect en wil* (te samen de persoonlijkheid);
- het verwerven van bekwaamheid om in het dagelijks, sociale en maatschappelijke leven en verdere studie te kunnen functioneren;
- een persoonlijke, creatieve, onafhankelijke* en verantwoordelijke* rol te leren vervullen in de samenleving van nu en morgen.

Uitgangspunt is, actief te zoeken naar het potentieel van leerlingen en voor elke leerling individueel*, maximale ontwikkeling te stimuleren. Daarbij wordt uitgegaan van de ontwikkelingsfase waarin elke leerling zich individueel op een bepaald moment bevindt.

2. Concretisering

¹ Met het gebruik van het woord "klas" verwijzen we naar een groep "leerlingen" die meestal te samen in een lokaal te vinden zijn, maar niet naar een jaarklas.

² In het Montessori basisonderwijs is het gewoonte over "leid(st)er" te spreken en in het voortgezet onderwijs over "docent" of "leraar". In dit stuk wordt met "leerkracht" naar beide personen verwezen.

³ Met "leerlingen" wordt zowel verwezen naar "kinderen" zoals dit woord in het basisonderwijs meestal wordt gebruikt, als naar "leerlingen", "jongeren" en "jong volwassenen" in het voortgezet onderwijs. Het gebruik van het woord leerlingen betekent niet dat de school alleen als leerplaats wordt gezien: het is nadrukkelijk ook een plaats voor opvoeding.

De in het voorgaande geformuleerde missie geldt voor alle sectoren van het montessorionderwijs. Bij de hierna volgende concretisering in doelstellingen, pedagogisch klimaat, leeromgeving en didactiek beperken we ons tot het primair en voortgezet montessorionderwijs.

2.1 Doelstelling

Kern van de drie doelstellingen van het montessorionderwijs is de bevrijding van het kind uit de beperkende afhankelijkheid van biologische condities, van anderen en van maatschappelijke conventies en rolpatronen. Montessorionderwijs is derhalve emancipatorisch onderwijs. De doelen leiden ertoe dat in het montessorionderwijs een breed aanbod voorhanden is voor de emotionele, morele*, sociale*, culturele en cognitieve ontwikkeling van kinderen. Dat aanbod omvat naast de overdracht van culturele verworvenheden van onze samenleving ruime mogelijkheden voor in het bijzonder sociale, esthetische en kosmische* ontwikkeling. Bij de cultuuroverdracht gaat het niet om een klakkeloos overnemen van verworvenheden, maar om bewust positie kiezen op basis van kennis en kritische beschouwing.

De maatschappelijk vastgestelde doelen, zoals die tot uitdrukking komen in kerndoelen en diploma-eisen, worden door het montessorionderwijs geaccepteerd.

2.2 Pedagogisch klimaat

Ten aanzien van het pedagogisch klimaat is in het montessorionderwijs uitgangspunt dat de relatie tussen leerkrachten en leerlingen gebaseerd is op wederzijdse betrokkenheid, vertrouwen en respect. Het klimaat komt in het bijzonder voort uit het handelen van de leerkracht en medeleerlingen en garandeert dat de leerling zich begrepen voelt in gevoelens en denken, zich veilig voelt om fouten te maken en in discussie te gaan. Leerlingen en leerkrachten scheppen een klimaat waarin leerlingen in vrijheid* en zelfstandigheid kunnen leren. Het klimaat maakt ook dat de leerling de leerkracht zodanig vertrouwt dat deze in het onderwijsleerproces een aantal didactische functies kan vervullen om leerlingen in het leerproces te helpen en dat de leerkracht de leerling verantwoording kan vragen van diens handelen.

Leerling en leerkracht hebben ieder een eigen rol en verantwoordelijkheid. Leerlingen dragen een verantwoordelijkheid voor de omgeving en voor hun eigen werk passend bij hun ontwikkelingsfase. De volwassenen erkennen dat het kind zelf beschikt over krachten om zich te ontwikkelen en brengen dit tot uitdrukking in hun houding door hen ruimte te bieden. Aan de andere kant is het de opgave van elke volwassene om actief bij te dragen aan de ontwikkeling van kinderen. Daartoe ondernemen volwassenen velerlei activiteiten hetgeen de ruimte voor kinderen inperkt. Ze zijn model voor de leerlingen, informatiebron, begeleider, coach en raadsman of -vrouw.

De school biedt de leerlingen ondersteunende kaders, waardoor zij in staat zijn van de vrijheid gebruik te maken in plaats van erdoor in verwarring te raken. Kaders zijn bijvoorbeeld het normenstelsel dat de school hanteert, de doelen en eisen die gesteld worden en, in het voortgezet onderwijs, de voorgeschreven programma's.

2.3 Leeromgeving

In het montessorionderwijs wordt er in het bijzonder voor het jongere kind vanuit gegaan dat de drang tot ontwikkeling van nature is gegeven en onder meer tot uiting komt in gevoelige perioden*. Wanneer de juiste omgeving wordt gecreëerd zal het kind de mogelijkheid grijpen om zich (doelgericht, snel en efficiënt) te ontwikkelen. Naarmate leerlingen ouder worden gaan ze zich breder sociaal en cultureel ontwikkelen en wordt het daardoor moeilijker die drang te richten op de cognitieve schoolse taken.

De organisatie van de scholen is afgeleid van de principes voorbereide omgeving*, actief leren en leren van en met elkaar (leeftijdgenoten, leerkrachten, oudere en jongere leerlingen). Dit laatste element krijgt in het primair onderwijs vorm in heterogene groepering naar leeftijd en in het voortgezet onderwijs in betrokkenheid van oudere en jongere leerlingen bij elkaar bijvoorbeeld in het mentoraat en in een streven vele activiteiten in heterogene groepen te organiseren.

De organisatie is gericht op het creëren van een gestructureerde en geselecteerde omgeving. Het is een activerende omgeving in de zin dat hij de leerlingen uitdaagt om nieuwe taken aan te pakken, initiatieven te nemen en grenzen te verleggen. Het is ook een omgeving die aan de natuurlijke activiteit van leerlingen ruimte biedt om te leren.

Actoren in de omgeving zijn leerling, medeleerling en leerkracht. In de interactie tussen deze actoren, materialen* en leermiddelen vindt de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen plaats. De leerkracht is ontwerper van die rijke, activerende en uitdagende omgeving (met gebruikmaking van het traditionele (ontwikkelings)materiaal van Montessori, nieuw ontwikkeld materiaal, ICT en leermethoden,

etc). Zijn of haar rol is daar echter niet toe beperkt maar bestaat er ook uit actief deel van de omgeving te zijn door leerlingen in te wijden en daar waar nodig in te grijpen.

De voorbereide omgeving sluit aan bij de ontwikkelingsfasen en behoeften van het kind. Leerlingen hebben in die omgeving binnen bepaalde grenzen keuzevrijheid* ten aanzien van het eigen tempo*, inhouden, werkvormen en studiemethoden. De leerling voelt zich binnen deze omgeving veilig om te kiezen. Naarmate leerlingen meer ervaring opdoen, verder gevorderd zijn in de ontwikkeling van de wil, van moraliteit en sociale relaties, worden de kaders ruimer en de keuzemogelijkheden groter, waardoor leerlingen meer verantwoordelijkheid voor hun keuzen, het eigen leerproces en voor de sociale relaties krijgen. Zo komt het principe van de afnemende leiding en dus van overdracht van verantwoordelijkheid in de organisatie tot uitdrukking.

Kunnen en willen kiezen is een voorwaarde voor de ontwikkeling van de zelfstandigheid. In het montessorionderwijs kunnen leerlingen zoveel mogelijk eigen inhouden, werkvormen en studiemethoden kiezen. Zij kunnen en worden ter wille van hun ontwikkeling ook aangespoord ervaring op te doen met inhouden, vormen en methoden waar zij niet direct affiniteit mee hebben. De inhoudelijke keuzen bestaan slechts binnen cultureel bepaalde kaders. Deze kaders garanderen dat leerlingen voldoende kennis en vaardigheden opdoen om op zinvolle wijze te kunnen deelnemen aan de cultuur waarin zij opgroeien.

2.4 Leerkracht en didactiek

Basis voor het handelen van de leerkracht is het vaststellen van hetgeen de leerling nodig heeft voor de eigen ontwikkeling. Dat gebeurt door observeren en, in het bijzonder bij oudere leerlingen, in het diagnostische gesprek en gezamenlijke reflectie. Die reflectie richt zich zowel op het handelen van de leerling als op de samenwerking tussen leerling en leerkracht. Het montessorionderwijs maakt ook gebruik van andere diagnostische middelen zoals leerlingvolgsystemen en toetsen.

De opbouw van leerlingenactiviteiten zorgt ervoor dat stapsgewijs de verantwoordelijkheid van de leerling wordt vergroot, aangepast aan zijn of haar ontwikkelingsfase met bijzondere aandacht voor het dragen van verantwoordelijkheid voor het leren, het “leren leren” en leren kiezen.

Er wordt in de klas gewerkt in diverse groeperingsvormen van individueel tot klassikaal, waarbij op jonge leeftijd het individueel werk overheerst. Naarmate leerlingen ouder worden komt er meer nadruk op de kleine groep. Er is ook ruimte voor klassikale discussies en presentaties.

De didactische organisatie en de begeleiding zijn zodanig dat de leerlingen denk- en doevaardigheden moeten kiezen en gebruiken en dat zij steeds geconfronteerd worden met de stijl en methoden van hun eigen handelen. De leerkracht begeleidt het handelen van de leerling gericht op overdracht van verantwoordelijkheid. Reflectie op eigen handelen van zowel leerling als leerkracht, persoonlijk maar ook in samenspraak, is een belangrijk kenmerk dat verdere ontwikkeling van de leerling en van het onderwijs garandeert. Door reflectie op eigen denk- en studiegewoonten ontstaat bewustzijn, voorwaarde voor transfer naar nieuwe situaties. Met name bij jonge leerlingen vindt die reflectie plaats doordat ontwikkelingsmateriaal wordt gebruikt om leerlingen te stimuleren de eigen handelingen op fouten te controleren.

De verschillende opeenvolgende activiteiten van leerlingen zijn zodanig georganiseerd dat ze met elkaar een consistent geheel vormen dat garandeert dat leerlingen een volledig leerproces doorlopen met betrekking tot een bepaalde inhoud.

In het montessorionderwijs krijgen leerlingen middelen aangereikt, waarmee ze in zelfwerkzaamheid* een werkelijkheidsgebied kunnen onderzoeken. Middelen kunnen bijvoorbeeld zijn theoretische begrippen, een procedure, een techniek, een instrument, of een heuristiek, vaak aanvankelijk in gematerialiseerde vorm. Het werkelijkheidsgebied kan zowel in de actuele omgeving gegeven zijn, als in boeken, of in andere informatiedragers worden gerepresenteerd. Kennis wordt aangeboden als gereedschap waarmee problemen kunnen worden geanalyseerd en ontwerpen kunnen worden gemaakt. Naarmate leerlingen ouder worden verschuift de ontwikkeling van zintuiglijk naar cognitief en het gebruik van middelen van fysieke materialen naar theoretische ideeën.

3. Verantwoording

Montessorionderwijs staat in de maatschappij en wil daarom actief verantwoording afleggen aan ouders en overheid over de kwaliteit van opvoeding en onderwijs. Het garandeert een voldoende aanbod voor het bereiken van kerndoelen en exameneisen. De weg waarlangs deze bereikt worden kan overigens voor elk

kind verschillen. Daarnaast garandeert het montessorionderwijs het klimaat zoals hiervoor geschetst. Het is in open communicatie met ouders over de ontwikkeling van hun kinderen.

4. Begrippenlijst

eigen tempo

Het tempo waarin de latente gevoeligheden achtereenvolgens manifest worden in de ontwikkeling van leerlingen is individueel verschillend. De jonge leerling werkt als gevolg daarvan in eigen tempo met de verschillende ontwikkelingsmaterialen die in het montessorilokaal in het basisonderwijs beschikbaar zijn.

Bij de oudere leerling is eigen tempo minder gekoppeld aan gevoelige perioden en voornamelijk een aspect van de persoonlijke leerstijl. Het werktempo wordt bij het ouder worden meer en meer bepaald door de behoefte van het individu zich te houden aan de normen die de gemeenschap stelt aan het tempo en gelijk op te gaan met de groep waartoe hij/zij behoort. Het werktempo wordt daarmee dan voor een belangrijk deel opgelegd door het programma van de opleiding die de leerling volgt. Dit is in het bijzonder in het voortgezet montessorionderwijs herkenbaar maar ook in de hogere groepen van het basisonderwijs.

gevoelige periode

Ontwikkeling van de leerling is geen continu verlopend proces; perioden van verhoogde activiteit en perioden van relatieve rust wisselen elkaar af. In de actieve perioden, de zogenaamde gevoelige perioden, komen nieuwe lichamelijke of psychische functies tot ontwikkeling. De afwisseling kent een patroon dat kenmerkend is voor de menselijke soort. Herkenbaar in het gedrag tijdens een gevoelige periode is de eenzijdige gerichtheid van de leerling op activiteiten die bijdragen aan de betreffende ontwikkeling; er is dan sprake van grote concentratie en de beschikbare energie maakt een langdurige herhaling van de oefening mogelijk totdat perfectie is bereikt.

Daarna treedt een periode van ontspanning en relatieve rust in. De leerling maakt bij zijn of haar oefening gebruik van de mogelijkheden die de omgeving biedt. Indien de leerling in zijn omgeving niet kan vinden wat het nodig heeft, uit zich dat door rusteloosheid en gebrek aan concentratie.

Strikt genomen heeft het begrip gevoelige periode slechts betrekking op de eerste levensjaren van de leerling. Bij leerlingen ouder dan 6 jaar krijgen gevoelige perioden meer het karakter van langdurige tijdvakken, mogelijk van meerdere jaren, waarin zij speciale belangstelling tonen voor bepaalde aspecten van de natuur of de cultuur. Van een eenzijdige gedreven gerichtheid is dan echter veel minder sprake.

individueel onderwijs

Individueel onderwijs in montessoriaanse zin is onderwijs dat respect heeft voor en uitgaat van de eigenheid van ieder individu, ook wanneer dat nog een zeer jonge leerling is. Dat betekent dat de school die leerling de vrijheid biedt, die hij of zij nodig heeft om zich volgens eigen patroon en aard te kunnen ontwikkelen. Door observatie van de jonge leerling wordt waargenomen hoe deze kiest en hoe daarmee de gevoeligheden zich openbaren, waardoor de leerkracht aangepaste hulp kan bieden. Bij oudere leerlingen worden naast observatie andere middelen gebruikt om vast te stellen welke de ontwikkelingsbehoeften en -mogelijkheden van de leerling zijn. In het bijzonder het diagnostische gesprek, de reflectie samen met de leerling, levert het begrip dat nodig is om de leerling een aan de eigen leerstijl en eigen leerproblemen aangepaste ondersteuning te bieden. Individueel onderwijs is daarmee in de eerste plaats individuele begeleiding.

Individueel onderwijs veronderstelt niet dat onderwijs individueel geprogrammeerd moet worden, noch dat er louter individuele activiteiten zijn; groepsactiviteiten zijn niet strijdig met individueel onderwijs zoals dat in het montessorionderwijs wordt bedoeld.

keuzevrijheid

De *jonge* leerling geniet in het montessorionderwijs de vrijheid om zijn of haar eigen activiteiten te kiezen. Uit die keuzen blijkt voor de omgeving welke gevoeligheid manifest is geworden. Om de leerling niet in verwarring te brengen beperkt de opvoeder c.q. de school de keuzemogelijkheden door in de voorbereide omgeving een beperkt aantal ontwikkelingsmaterialen aan te bieden.

De school biedt *oudere* leerlingen keuzemogelijkheden om hen de gelegenheid te geven hun eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid te ervaren en te oefenen. De inhoudelijke keuzemogelijkheden zijn beperkt door de eisen die de cultuur aan de opgroeiende leerling stelt. Deze leerling krijgt binnen de

mogelijkheden die de didactische overwegingen toelaten keuzemogelijkheden. Zij betreffen de vorm, de stijl en het tempo van leren en omgevingsfactoren zoals plaats, moment en werkpartners.

kosmisch onderwijs

Kosmisch onderwijs is de oriëntatie op natuur en cultuur. Het kosmisch onderwijs, dat in het montessorionderwijs begint rond de leeftijd van 6 jaar, leidt leerlingen in de wetmatige, structurele en ontwikkelingssamenhang der dingen en gebeurtenissen in, zowel ruimtelijk als historisch en toekomstig. Kosmisch onderwijs gaat uit van de grootst mogelijke gehelen. Doelstelling daarbij is dat de leerling verbanden leert zien en het kind zijn of haar taak en plaats in de wereld leert ontdekken.

kosmische opvoeding

Kosmische opvoeding is een vorm van opvoeding die leerlingen waardering bijbrengt voor alles wat door menselijke samenwerking tot stand is gekomen en die de bereidheid van leerlingen ontwikkelt om in het belang van de gemeenschap te werken. In het montessorionderwijs staat die ontwikkeling centraal in de opvoedingsrelatie leerkracht - leerling en ze vormt het uitgangspunt voor de opvoeding van leerlingen van ongeveer 6 tot 12 jaar.

materiaal

Met de term 'materiaal' wordt in montessorionderwijs in de eerste plaats bedoeld de voorwerpen waarmee in de basisschool de leerlingen nieuwe functies oefenen. Men spreekt dan van ontwikkelingsmateriaal. Voorbeelden zijn de 'roze toren' en de 'letterdoos'.

Daarnaast kent men didactische materialen waarmee het leerproces van de individuele leerling of van de kleine groep vorm gegeven wordt. Bij deze materialen gaat het zelden meer om het materiële aspect maar in de eerste plaats om de symbolische inhoud ervan, zoals die in taal of beeld is vastgelegd. Enerzijds worden er met didactische materialen leerinhouden aangeboden, anderzijds zijn er didactische materialen die voor de leerlingen opdrachten voor bewerking en verwerking formuleren. Naarmate leerlingen ouder en ervarener worden, zijn deze opdrachten globaler, zodat leerlingen meer eigen verantwoordelijkheid krijgen voor de vormgeving van hun leren.

morele ontwikkeling

Morele ontwikkeling houdt in dat kinderen besef en de kennis ontwikkelen van de gewoonten en normen van hun omgeving evenals het sociale gevoel van medeverantwoordelijkheid en rechtvaardigheid. Leerlingen in de onderbouw van het basisonderwijs zijn ontvangend ingesteld en absorberen indrukken. In deze levensfase imiteren zij de volwassenen in houding en gedrag en nemen ze over wat de volwassene goed vindt en in praktijk brengt. Leerlingen in de middenbouw accepteren niet zonder meer feiten en gedragingen van anderen. Ze stellen zaken ter discussie en willen ze begrijpen, voordat ze zich iets eigen maken. Montessori: 'het kind is dan een rebel'. Oudere leerlingen leren reflecteren en kijken als het ware vanuit 'een derde persoon'. In het montessorionderwijs draagt het verkeren in een heterogene groep bij aan de morele ontwikkeling.

onafhankelijkheid - zelfstandigheid

De weg naar onafhankelijkheid is een natuurlijk proces dat gefaseerd verloopt. De leerling verwerft zich een steeds groter repertoire van functies die de onafhankelijkheid mogelijk maken. De omgeving, en in het bijzonder de volwassenen daarin, maken de onafhankelijkheid mogelijk door de individualiteit van de leerling te respecteren. Maar net zoals bij de vrijheid geldt hier, dat absolute onafhankelijkheid niet mogelijk is. De omgeving biedt altijd de aan de ontwikkelingsfase gebonden steunende kaders.

ontwikkeling

Ontwikkeling is een blijvende lichamelijke of psychische verandering die een betekenis heeft gedurende de gehele levensloop van het individu. Bij de jonge leerling verloopt de ontwikkeling volgens een natuurlijk patroon van gevoelige perioden dat eigen is aan de menselijke soort. Bij de oudere leerling komt de ontwikkeling meer en meer onder de invloed van de stimulansen en eisen vanuit de cultuur en het milieu waarin de leerling opgroeit en van persoonlijke aanleg en voorkeuren van de leerling zelf.

Ontwikkeling is enerzijds het resultaat van natuurlijke en culturele wetmatigheden, anderzijds echter ook het gevolg van de toevalligheden die zich in het persoonlijke leven voordoen. Aan de ene kant doen zich in de ontwikkeling voorspelbare fasen voor, aan de andere kant is de ontwikkeling ook een onvoorspelbaar en daarmee open proces.

Ieder mens doorloopt de ontwikkeling op individuele wijze doordat het tempo waarin de fasen elkaar opvolgen karakteristiek is voor het individu, maar ook doordat de ontwikkeling bepaald wordt door de omstandigheden waarin het individu verkeert en door de persoonlijke ervaringen die daarbij worden opgedaan.

sociale ontwikkeling

Sociale ontwikkeling betekent dat de leerling leert om te gaan en rekening te houden met anderen, samen te werken en zich te handhaven in een groep (sociale integratie). Het vermogen van de leerling zich sociaal te gedragen is van vitaal belang voor de identiteitsontwikkeling, dat wil zeggen voor de ontwikkeling van de leerling als persoon. De sociale ontwikkeling vindt plaats in een heterogene groep die wordt gezien als een 'maatschappij'. Hierdoor en door de voorbereide omgeving, kunnen leerlingen vrije betrekkingen aangaan en samenleven.

Het proces van de sociale integratie verloopt in een aantal stappen: van de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel, de zgn. clangeest in de onderbouw, naar het geleidelijk deelnemen in een georganiseerde maatschappij, bijvoorbeeld door gezamenlijk plannen te maken en uit te voeren, groepjes te vormen en zich te oriënteren op de buitenwereld.

verantwoordelijkheid

Verantwoordelijkheid en onafhankelijkheid zijn voorwaardelijk voor elkaar. Pas wanneer de leerling verantwoordelijkheid krijgt voor eigen ontwikkeling en leren, kan hij of zij onafhankelijkheid ervaren en oefenen. Anderzijds verplicht de onafhankelijkheid tot eigen verantwoordelijkheid. Beide kwaliteiten worden in het montessorionderwijs in een daartoe ingerichte voorbereide omgeving in fasen, aangepast aan de ontwikkelingsleeftijd geoefend.

voorbereide omgeving

De voorbereiding van de omgeving betreft het organiseren van activiteiten en het inrichten van ruimten binnen en buiten het klaslokaal met de benodigde materialen en hulpmiddelen. Het is de taak van de leerkracht zo een voorbereide omgeving te creëren, zodat de keuzevrijheid van de leerling wordt gegarandeerd, de oriëntatie op de keuze van de activiteiten wordt mogelijk gemaakt en de leerling indirect wordt geleid.

De verschillende ontwikkelingsfasen waarin leerlingen kunnen verkeren zijn van invloed op de eisen aan de inrichting van de omgeving. In de onder- en middenbouw van het basisonderwijs wordt de mogelijkheid tot ontdekkend leren en het ontwikkelen van eigen initiatief gecreëerd. In de bovenbouw en in het voortgezet onderwijs vinden de leerlingen in de voorbereide omgeving mogelijkheden om persoonlijke ervaringen, specifieke kennis en initiatiefrijk gedrag uit te bouwen en een studiehouding te ontwikkelen. In het voortgezet onderwijs garandeert het georganiseerd didactisch aanbod de keuzevrijheid van de leerling.

vrijheid

De opvoeder en de school verlenen en gunnen leerlingen de vrijheid om zich overeenkomstig hun innerlijke leiding te ontwikkelen. Deze principiële vrijheid getuigt van een groot vertrouwen in de positieve krachten waarover ieder jong mens beschikt om activiteiten te kiezen die dienstig zijn aan de eigen ontwikkeling. Het is echter altijd vrijheid in gebondenheid. Daarmee wordt niet alleen verwezen naar de beperkingen die opgelegd worden aan niet zinvolle of storende bezigheden, maar vooral aan de ondersteuning die de opvoeder aan de opgroeiende leerling biedt. Geen mens, en zeker geen leerling, is in staat volledige vrijheid in het leven te dragen. De cultuur, de gemeenschap, de school zorgt voor kaders die de leerling de zekerheid bieden van waaruit hij of zij aan de eigen ontwikkeling kan werken. De normen die de school hanteert, de eisen die de school stelt en de programma's die de gemeenschap voorschrijft vormen de noodzakelijke basis waarbinnen de leerling in vrijheid handelen kan.

Vrijheid in gebondenheid vormt daarmee een spanningsveld waarin opvoeders voortdurend afwegen en kiezen ten aanzien van de mate van vrijheid en de mate van steun door kaders. Naarmate de leerlingen ouder worden, maken de opvoeders de afwegingen en keuzen meer en meer in samenspraak met de leerlingen.

wilontwikkeling

Montessorioopvoeding en -onderwijs zijn erop gericht de ontwikkeling van de wil van de leerling te bevorderen. Dit houdt in dat de leerling leert bewust en doelgericht te handelen, dat hij of zij leert te kiezen en beslissingen te nemen. Het houdt tevens in dat de leerling leert bewust aan eigen wensen en aan die van

anderen te voldoen. De ontwikkeling verloopt geleidelijk over drie perioden, van onbewust naar bewust en uiteindelijk naar de rijpheidsfase om aan opdrachten gehoor te geven. In de onbewuste fase leert de leerling door middel van werken het evenwicht te vinden tussen impulsen en remmingen en om met groepsgenoten om te gaan. Zo ontstaan gewoonten die op den duur bewust worden en die door volharding en standvastigheid de leerling besluitvaardig maken en in staat stellen verantwoordelijk te zijn voor werk en studie.

zelfwerkzaamheid

De leerling ontwikkelt zich door in relatie met de omgeving te treden en daarin actief te zijn: hij of zij leert door zelf werkzaam te zijn. Dat is een natuurlijke behoefte. Montessori: 'Help mij het zelf te doen'. Wil de zelfwerkzaamheid effectief tot resultaten leiden dan moet de omgeving inspirerende en uitdagende leersituaties aanbieden. Voor de genormaliseerde leerling, die in harmonie met zijn omgeving is, zijn juist ook volwassenen en medeleerlingen belangrijke partners in het eigen leerproces. De zelfwerkzaamheid kan daarmee een onderdeel vormen van sociale situaties, waarin door samenwerking naar een resultaat gestreefd wordt, terwijl ieder daarin een eigen persoonlijk aandeel heeft.